

A *Fő hírek*hez, amely a CNN vezetősége szerint mint a csatorna fő hírműsora közel áll a főadók esti híradójához. Bernard Shaw-t, a sztárt hívták vissza bemondónak. Mellette Jody Woodruff, a CBS és az NBC volt riportere foglalna helyet. Shaw a gyerekes képű Frank Sesno helyébe kerül majd, aki körülbelül egy éve vette át tőle ezt a munkakört. „Mintha a Titanic fedélzetén tologatnák ide-oda az üléseket” – mérgelődött a helycserék miatt a CNN egyik vezetőségi tagja. A hasonlat kétségtelenül túlzó. Annyi mégis biztos, hogy nem a bemondók körüli huzavona fogja megmenteni a hírműsorokat.

A CNN reménytelen küzdelme rávilágít, mekkorát tévedett Ted Turner, amikor a technológiától várta a sikert. Ha beüt egy sztori, mindenki – még a főadók is – képes arra, amire a CNN. A tévénezők bármelyik csatormán végigkövethették O. J. Simpson lassú menekülését a 405-ös autópályán. Csakis a bemondó kedvéért döntöttek az egyik vagy a másik adó mellett. A versenyszellem elszabadulása miatt zavarba ejtően felszínessé vált a média. Az Öböl-háború idején Turner őszintén kimondta, mitől olyan esetlenek sokszor a CNN-tudósítások. „A többi csatornán sosem fordul elő, hogy egy riportert kiáll a kamera elé, és azt mondja: »Egyelőre várjunk itt egy kicsit, hátha történik valami.« A CNN-nél gyakran megesik az ilyesmi.” Ma már viszont akár tetszik, akár nem, a többi adónál is találkozhatunk ezzel a jelenséggel. Ez volna a haladás?

TOM ROSENSTIEL

Fordította: VAJDA RÓZA

ILYEN ÁLLAT VAN

A legnehezebb dolog valamiről azt mondani, hogy nincs. Nagy tudományos körültekintés, bátorság kell hozzá. A zoológus ki meri mondani: „nincs olyan állat, amely...”, és a földrajztudós kimondhatja: „nincs olyan hegy, amely...” Ám mivel a

glóbusz egyre jobban összeszűkül, és már nincs olyan szöglete, ahol ne jártunk és ne fényképeztünk volna, ezeknek a „nincs olyan...” kezdetű állításoknak jó része empirikus általánosítás, statisztikai következtetés: ha eddig nem bukkant elő olyan állat, hogy stb., akkor már nem is fog (mert nemigen van honnan előbukkannia).

Más a helyzet a matematikában, a fizikában vagy a nyelvészetben, ahol a jelenségek nem az erdő sűrűjében vagy a távoli félszigetek csúcsain bújnak meg, várva a felfedezőt, hanem szabályok rendszerében lakoznak, olyan szabályokéban, melyek adott pillanatban ezt vagy azt a jelenséget, ilyen vagy olyan elemkombinációt löknek a felszínre (azaz generálnak). „Nincs olyan gáz, mely ugyanakkora térben és nyomás mellett ne x számú molekulával volna jelen” – mondja Avogadro törvénye. Nincs olyan síkidom, melynek – ha három szöge van – belső szögösszege ne 180° volna. Nincs olyan magyar szó, melyben a szóvégi *o* vagy *ö* ne hosszú volna. Ezek az állítások kényesek, mert minden különösebb expedíció nélkül ellenőrizni lehet őket, azaz ki vannak téve a falzifikálás lehetőségének.

A nyelvészek a legnehezebb kimondania: „ilyen nincs”. Márpedig nem volna grammatika az, ami bármilyen elemkombinációt megengedne. *Kertben* és *házban* valóban nincs. De máris eszünkbe jut a *no*, *nono*, melyek rövid *o*-ra végződnek. Hát igen, mondja a nyelvész, csak hogy ezek nem úgy szavak, mint a többi, nincs szófajuk, nem lehetnek mondatrészek, így a nyelvtan szabályai sem tudnak róluk – szóval nem is szavak egyáltalán, az *o* hosszúságára vonatkozó szabály pedig ugyebár szavak végére vonatkozott. No, ezt megúsztuk.

Ha számítógépen kívánnánk modellálni a nyelvet, akkor meg kellene adnunk a számítógépnek minden szót, amelyet az átlagbeszélő ismer (ez még csak megoldható), és minden szabályt, melynek segítségével ezeket mondatokká lehet rendezni (ez az, ami még távolról sem megy tökéletesen). Ideális

esetben ezután a számítógépet bekapcsolnánk, magára hagynánk, és ő hosszú papírcsíkokra fölírná a magyar nyelv összes lehetséges mondatait és – ami még fontosabb – egyetlen olyat sem írta, amely nem lehetséges. Eddig minden ilyen kísérlet csekély eredménnyel járt, és a modellálni kívánt nyelv beszélői könnyen találtak a gép által létrehozottak között olyan „mondatot”, melyet – egybehangzó véleményük szerint – az illető nyelven nem lehet mondani. És fordítva: kiderült, hogy a nyelvész által a gépnek adott generálási receptek (= nyelvtani szabályok) alapján bizonyos alakulatok nem fognak a gyártott mondatok között szerepelni – pedig léteznek.

A nyelv szabályai bonyolultabbak, mint a matematika vagy a fizika szabályai, vagy még nem elég régen tanulmányozzuk őket tudományos igényvel. Ezt abból gondolom, hogy a fizikusok már nagy pontossággal meg tudják mondani, melyik bolygó közelében, milyen erők hatására, milyen sebességgel, mikor fog elhaladni az űrszonda – de mi még azt se tudjuk pontosan megmondani, mely magyar szavak elől hagyható el a névelő, és mikor. Úgy tűnik például, hogy szabálya a magyar nyelvnek, hogy települést, városrészt jelentő szó elé nem kerülhet határozott névelő: nincs tehát *Szép város a Pécs; *Átköltözött a Zuglóba; *A Kocsárdon kell átszállni. A szabály csak akkor igaz, ha két fontos megszorítást teszünk. Egyrészt a városrészek (de nem az önálló települések!) neve elé mégis kell névelő, ha utolsó tagjuk földrajzi egységnev: a *Terézváros*, a *Pasarét*, a *Csigekert*; vagy ha utánuk odaértjük (és oda is mondhatjuk) a *-város(rész)*, *-(lakó)telep* elemet, például a *Havanna*, a *Csebokszári*, az *Akadémia*, az *Urán*; vagy ha – ma is érthetően, avagy már elavulttan és csak a hagyomány által fönntartva – önmagukban földrajzi (főleg hegy- vagy víz) név értékkel bírnak: a *Vár*, a *Tabán*, a *Tettye*, a *Burg*. A másik megszorítás tulajdonképpen tautologikus: ha a szó nem település vagy városrész neve, akkor a fentiek természetesen ér-

vénytelenek és a szokásos, általános szabályok érvényesek. Ha például vonatról vagy focicsapatról van szó, akkor kell a névelő: *Késik a Lillafüred, Győzött az Újpest*, hiszen e szóféleségek előtt a névelőhasználatot nem korlátozza semmi.

Avagy mégis? Mert léteznek a fesztelen beszédben az alábbi, névelőtlenül kezdődő mondatok (a névelő hiányát Ø-val jelölve): *Ø Újpest jól játszott? Ø Lillafüred megint késik! Ø Várban most könnyen lehet lakást eladni.* Miért hiányzik a névelő? Talán mégis „átüt” e szavakon a város(rész)név? Nem, ez két okból sem lehet igaz. Egyrészt, mert ez a névelőtörlés csak a mondat elején lehetséges, vagyis nem jók a következők: **Jól játszott Ø Újpest? *Megint késik Ø Lillafüred. *Most könnyen lehet Ø Várban lakást eladni* – márpedig a kérdéses szavak a mondat belsejében is ugyanazt jelentik, mint az elején. Másrészt a névelőtörlés a mondat elején bármely főnév előtt lehetséges: *Ø Villanyt lekapcsoltad? Ø Portásnak szóljatok! Ø Igazgató nem fog belemenni. Ø Kulcs a lábtörő alatt (van)* – míg a mondat belsejében ilyesmiről szó sem lehet: **Lekapcsoltad Ø villanyt? *A kulcs Ø lábtörő alatt (van).*

Nem világos, hogy e mondat eleji névelőtörlésnek mik a feltételei. Jelenleg úgy szoktuk leírni a magyar nyelvet, mintha ilyen mondatok nem léteznének. Pedig léteznek. Igaz, van bennük valami különös: szinte mind kérdések, esetleg felszólítások vagy felkiáltások – ezeknek az elején a főnév érthetően hangsúlyosabb, kiemeltebb. Talán ezt a kiemelést valósítja meg, domborítja ki a névelőtörlés? Mindenesetre a fesztelen társalgásban, ahol a személynevek előtt is rendszeresen névelőt használunk (*Főlhívtad a Bélát? A Mátrai jó szervező*), a mondat eleji névelőtörlést előszeretettel alkalmazzuk, s ekkor – fesztelenség ide, fesztelenség oda – természetesen a személynevek elől is eltűnik a névelő: *Ø Bélát főlhívtad? Ø Mátrai remek szervező!* Mármost ez utóbbi mondatokra azt mondhatnánk: eleve is léteznek, hiszen személynév előtt – legalábbis az irodalmi stílusban – nem áll névelő. Igaz, lehet úgy is mondani őket. De itt alighanem kettős csavarral állunk szemben: a fesztelen stílus berakja a névelőt, majd a még fesztelebb névelőtörlési szabály – csak is mondat elején, bármilyen főnév előtt, valamiféle kiemelés céljából és esetén – törli.

Nyelvtant szeretitek, srácok?

NÁDASY ÁDÁM